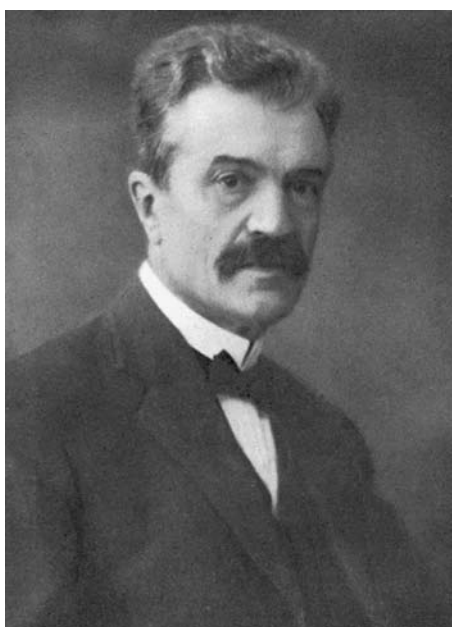

Prie istorinio–geografinio metodo ištakų

JŪRATĖ ŠLEKONYTĖ

Šįmet sukanka pusantro šimto metų, kai gimė garsus suomių mokslininkas Kaarle Krohnas (1863–1933)¹. Pasaulinėje folkloristikos istorijoje jis įsiamžino kaip vienas iš folkloro istorinio–geografinio tyrimo metodo kūrėjų ir populiarintojų, taip pat kaip vienas tarptautinės folkloristų organizacijos *Folklore Fellows* („Folkloro bičiuliai“) steigėjų. Savo tėvynėje jis žinomas kaip įvairiapusė asmenybė – tautosakos užrašinėtojas, tyrėjas, inovatorius, aktyvus pedagogas, kultūros veikėjas.

Tapti mokslininku Kaarlei buvo tarsi nulemta iš anksto, nes pasaulį išvydo garsaus suomių kalbos ir literatūros tyrinėtojo, poeto, folkloristo Juliaus Krohno (1835–1888) šeimoje. Jo ėjimas folkloristikos link prasidėjo nuo tautosakos rinkimo, kurio ėmėsi dar besimokydamas mokykloje. 1881 metais būsimasis mokslininkas pirmą kartą išvyko užrašinėti medžiagos į Vienos Kareliją. Iš pradžių jis daugiausia dėmesio skyrė liaudies pasakoms, o ne tuo metu tyrinėtojus ypač dominusioms *Kalevalos* runoms. Krohnas žinojo, kad šiose vietovėse jos jau buvo užrašinės tos kitų tautosakos rinkimo entuziastų. Tiesa, vėliau ir jis užrašinėjo runas bei užkalbėjimus, bet didžioji jo surinktos medžiagos dalis vis dėlto buvo pasakos: jos sudarė maždaug ketvirtį tuometinės Suomių literatūros draugijos pasakų kolekcijos.

1 Plačiau žr. Stasys Skrodenis. Krohn Kaarle Leopold (Karlē Leopoldas Krūnas), kn.: *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. XI, Vilnius, 2007, p. 119.

Helsinkio universitete Krohnas studijavo graikų, lotynų, sanskrito ir suomių kalbas. Čia besimokydamas jis pradėjo domėtis ir žodine suomių tradicija. Į folkloro studijas nuodugniau įsitraukė po netikėtos tėvo mirties. Jaunasis mokslininkas apsiėmė parengti spaudai jo rankraščius ir tam darbui paskyrė net dešimt metų. Jis atliko papildomas analizes, pataisė tėvo riktus, sutvarkė nebaigtus tekstus, tuo pat metu pabrėždamas, kad tyrimo metodą paliko tą patį. Akivaizdu, kad tvarkydamas tėvo mokslinį palikimą Krohnas atliko daugiau nei vien redaktoriaus darbą. Jis gerokai išgrynino tėvo suformuluotą naująjį folkloro tyrimo metodą, pritaikydamas jį ne tik vietinei, bet ir tarptautinei medžiagai. J. Krohno sukurto istorinio-geografinio tyrimo metodo pagrindas – lyginimas. Istoriskai studijuojant regiono medžiagą, pirmiausia nustatoma, kurios kūrinų formos yra atsitiktinės, kurios – atėjusios vėliau, kas yra perimta iš svetimio konteksto ir pan., kol galiausiai prieinama prie originalių formų. Lyginimo esmė – atskirti skolintus elementus nuo originalių; variantai tuo labiau skiriasi, juo daugiau nutolę vienas nuo kito geografiškai. Remdamasis šiuo metodu, J. Krohnas priėjo išvadą, kad *Kalevalos* epo medžiaga pasiskolinta iš kaimyninių tautų. Jo nuomone, toldamos nuo pradinio taško, runos vis labiau kito ir formavo tam tikrą pokyčių virtinę. Mokslininko teigimu, *Kalevala* buvusi sukurta suomių, bet jos giesmės keliavusios iš vakarinės krašto dalies į šiaurinę, o į epą jas sudėję Vienos Karelijos gyventojai. Jis pabrėžė, kad giesmės nėra užbaigtos, jos nuolat komponuojamos. Taigi J. Krohnas plėtojo evoliucionistinę teoriją, pasak kurios, raida vykstanti per difuziją, tradicijos migracijas ir skolinius.

Nors J. Krohnas ir laikomas vienu iš folkloro istorinio-geografinio tyrimo metodo kūrėjų, tačiau daugelis šio metodo taisyklių buvo suformuluotos jau po jo mirties. Tėvo teoriją toliau plėtojo sūnus Kaarle, ji išpopuliarėjo visame pasaulyje ir buvo žinoma kaip istorinis-geografinis, arba suomių, tyrimo metodas.

Remdamasis istoriniu-geografiniu metodu, K. Krohnas parašė daktaro disertaciją „Suomių pasakų analizė I. Silpnesnis prieš stipresnį pasakų apie lapę cikle“ (*Tutkimuksia suomalaisten kansansatujen alalta I. Vieksaamman suhde väkevämpäänsä, ketunseikoissa kuvattuna*, 1888). Tobulindamas šį metodą, tiriamas pasakas jis pažymėjo žemėlapyje ir iš to darė apibendrinimus apie jų paplitimą bei chronologiją. Pasitelkęs tarptautinę pasakų medžiagą, jis pastebėjo, kad analogiški kūriniai, nepaisant kalbinio skirtumo, yra žinomi ir kitoms tautoms. Tai mokslininką paskatino imtis platesnio masto tiriamojo darbo.

Susirinkęs tarptautinę pasakų medžiagą Sankt Peterburge, taip pat susirašinėdamas su įvairių šalių folkloristais, Krohnas parašė mokslinį darbą „Suomių pasakų analizė II: žmogus ir lapė“, kuriame nagrinėjamos indoeuropiečių pasakos apie gyvūnus. Tyrimas buvo paskelbtas vokiečių kalba (*Untersuchungen auf dem Gebiet der finnischen Volksmärchen II: Mann und Fuchs*, 1889) ir istorinį-geografinį metodą reprezentavo jau tarptautiniu lygmeniu.

Pradėjęs intensyviau rinkti pasakas, jis parašė ir jų rinkimo vadovą, kurio pasirodymas labai suaktyvino pasakų užrašinėjimą Suomijoje. Gerokai išaugus surinktos medžiagos kiekiui, suintensyvėjo darbai ir archyve. Studentai ne tik rinko, bet ir sistemino bei publikavo liaudies pasakų rinkinius, taip pat jas analizavo remdamiesi tada vis dar tobulinamo istorinio-geografinio metodo sistema. Pagausėjęs archyvinės medžiagos, iškilo reikalas tiksliau ją klasifikuoti. Šį uždavinį kiek vėliau atliko kitas garsus suomių mokslininkas Antti Aarne, parengęs ir 1910 metais išleidęs tarptautinį pasakų katalogą².

Suaktyvinęs pasakų rinkimą ir publikavimą, Krohnas ėmėsi epo bei užkalbėjimų analizės ir per septynerius metus parašė „Kalevalos runų istoriją“ (*Kalevalan runojen historia*, 6 t., 1903), plėtodamas dar tėvo pradėtą runų analizę. Pasiremdamas turimais variantais, mėgino paaiškinti epo runų kilmę bei raidą. Jis nustatė, kad runos iš tikrųjų keliauja, ir iškėlė klausimą: kaip visa tai vyksta? Pradinėmis runų kilmės vietomis jis laikė Vakarų Suomiją ir Estiją, o galutiniu jų susiformavimo tašku – Vienos Kareliją, nes čia, jo manymu, runos labiausiai išstobulintos ir išplėtos. Jo mintis apie keliaujančias runas vėliau buvo smarkiai kritikuota: esą tekstai atskirti nuo aplinkos, tradicijos nešėjų (bendruomenių), jie perkeliama tarsi mechaniškai, be tradicijos mediatoriaus.

Po penkiolikos metų pasirodė dar vienas *Kalevalai* skirtas Krohno darbas – „Kalevalos klausimai“ (*Kalevalan kysymyksiä*, 2 t., 1918)³. Pirmajame knygos tome pristatytas pats istorinis-geografinis metodas, o antrajame – šio metodo taikymas. Krohnas abejojo runų istoriniu pagrindu, bet pažymėjo, kad kai kurios runos vis dėlto galinčios jį turėti. Tęsdamas epo studijas, mokslininkas vis labiau ėmė plėtoti istorines runų interpretacijas. Jo nuomone, runose apdainuojami nutikimai yra istoriniai faktai, aplinkybės – realios, o minimos vietovės atitinka tikrąsias. Vėlesniuose darbuose šios hipotezės buvo nuolat peržiūrimos, o metodas tobulintas dar ne vienus darbo metus.

Krohnas prisidėjo ir prie kolektyvinio leidinio „Finougrų tautų tikėjimai“ (*Suomensuvun uskonnot*) parengimo⁴. Jis rašė dalį apie suomių, remdamasis tik runomis ir užkalbėjimais, todėl darbas išėjo itin vienpusiškas. Tyrimui nebuvo panaudotos saktmės, liaudies tikėjimai, papročių aprašymai, pasakojimai apie šventuosius. Šis Krohno darbas kritikuojamas ir dėl to, kad tyrimo rezultatai pritaikyti religinei sričiai, visiškai neatsižvelgiant į specifinę religijotyros metodologiją.

2 Verzeichnis der Märchentypen. Mit Hilfe von Fachgenossen ausgearbeitet von Antti Aarne, *FF Communications*, 1910, No. 3.

3 Vokiečių kalba šis veikalas išėjo *FF Communications* serijoje (1924, No. 53; 1927, No. 71, 72; 1928, No. 75, 76).

4 Vokiečių kalba – *FF Communications*, 1921, No. 41; 1922, No. 44; 1926, No. 61; 1927, No. 63; 1952, No. 142.

„Etiologiniuose suomių užkalbėjimuose“ (*Magische Ursprungsrunen der Finnen*)⁵ jis kėlė panašias hipotezes kaip ir ankstesniuose darbuose, teigdamas, kad etiologiniai užkalbėjimai kilę iš Vakarų Suomijos ir yra dar palyginti neseni – iš krikščioniškojo laikotarpio. Jo manymu, tarp šių užkalbėjimų pasitaiko ir iki-krikščioniškų pavyzdžių.

Istorinis-geografinis metodas, Suomijoje taikytas kelis dešimtmečius, kaip jau minėta, po kiek laiko pateko ir į tarptautinę terpę. Pirmąsias šio metodo instrukcijas Krohnas pristatė suomių kalba skaitytoje paskaitoje „Suomių folkloro tyrimo metodas“ (*Suomalaisen kansanrunouden tutkimuksen metodista*, 1909)⁶. Išsamiau savo metodą tarptautinei auditorijai jis išdėstė vokiečių kalba paskelbdamas darbą „Folkloro tyrimo metodai“ (*Die folkloristische Arbeitsmethode*, 1926), kuriame naudojo ir tarptautinę folkloro medžiagą.

Krohnas entuziastingai dalyvavo kolektyvinėje mokslinėje veikloje tiek Suomijoje, tiek už jos ribų. 1917–1933 metais jis vadovavo Suomių literatūros draugijai, įkūrė Suomių mokslo ir literatūros akademiją ir buvo vienas pirmųjų jos narių, įsteigė keletą suomių periodinių leidinių, 1907 metais kartu su danų folkloristu Axeliu Olriku ir švedų folkloristu Carlu Wilhelmu von Sydow įkūrė tarptautinę folkloristų draugiją *Folklore Fellows*, buvo vienas pirmųjų šios draugijos tęstinio leidinio *Folklore Fellows' Communications* vyriausiųjų redaktorių (1911–1933) ir suredagavo net 106 jo tomus. Rašė suomių, estų, samių mitologijos klausimais. Krohnas, kaip ir jo tėvas, taip pat turėjo literatūrinių gabumų, rašė poeziją.

Mokslininko gyvenime žymią dalį sudarė ir pedagoginė veikla. Darbinę karjerą pradėjęs kaip suomių kalbos mokytojas, po tėvo mirties jis buvo pakviestas į Helsinkio universitetą suomių ir lyginamosios folkloristikos docentu ir keturiasdešimt metų (1888–1928) čia dėstė folkloristiką. 1889 metais jis tapo suomių kalbos ir literatūros, o 1908 – suomių ir lyginamosios folkloristikos profesoriumi.

Krohnas pasižymėjo kaip įtaigus mokytojas, daugelį studentų paskatinęs studijuoti folklorą, vadovavo disertacijų rašymui. Jo mokiniais buvo mums gerai žinomi lietuvių tautosaka domėjėsi suomių folkloristai Aukusti Robertas Niemis ir Viljo Johannesas Mansikka. Mokslininkas kreipė studentus į tas sritis, kurioms jis pats neturėjo laiko; jie rašė mokslinius darbus iš epo, lyrikos, užkalbėjimų, pasakų, tikėjimų ir papročių, sakmių, žaidimų.

Reikia pažymėti, kad šio suomių folkloristo moksliniai darbai nemažą įtaką padarė ir lietuvių folkloristikai. 1912 metais Suomių mokslo akademijos darbuose jis paskelbė Aukusto Niemio ir Adolfo Sabaliausko surinktų dainų rinktinę

5 Pasirodė leidinyje *FF Communications*, 1924, No. 52.

6 Kiek vėliau, 1911 metais, *FF Communications* leidinyje (No. 7) buvo paskelbta ir vokiečių kalba.

Dainos ir giesmės šiaurrytinėje Lietuvoje. Atidžiai Suomijos mokslininkų darbus sekė, iš jų mokslinės patirties sėmėsi ir tarpukario Lietuvoje aktyviai darbavęsis Jonas Balys. Istorinio-geografinio metodo principais parašyta ir jo lyginamoji studija *Griaustinis ir velnias Baltoskandijos kraštų tautosakoje* (1938). Šiame darbe, pasak autoriaus, pradėtame rašyti besilankant Suomijoje, surinkta, sugrupuota ir apžvelgta Pabaltijo ir Skandinavijos tautų (neretai įtraukiant ir vokiečius bei slavus) folkloro medžiaga apie velnio ir Perkūno nesantaiką. Kaip reikalauja suomių metodas, populiariausių motyvų kilmės vietas J. Balys pažymėjo žemėlapiuose, nustatė motyvų chronologiją, padarė tam tikrus apibendrinimus. Vis dėlto, kaip studijos įvade pažymėjo autorius, „vertingesnis darbas atliekamas, kai pateikiama gerai sutvarkyta medžiaga, sudaroma geografinės ar etnografinės motyvų pasiskirstymo apžvalgos, konstatuojama jų panašumai ir skirtumai, negu kai kuriama skrajų hipotezės ar teorijos“⁷. Taigi J. Balys intuityviai nujautė metodo trūkumus ir žiūrėjo į jį gana atsargiai. Daugiau mokslininkas prie šio metodo nesugrįžo.

Nors istorinis-geografinis tyrimo metodas ir yra nepaliaujamai kritikuojamas, vis dėlto savo reikšmės jis neprarado ir šiuolaikinėje folkloristikoje. Jo svarbiausi aspektai – motyvų išskyrimas bei išdėstymas erdvėje ir laike, atrodo kaip neįtikinamas argumentas mėginant nustatyti tam tikrų folkloro vienetų kilmę, praverčia tiriant oikotipus – pasakas, būdingas tam tikrai kultūrinei ar geografini vietai.

.....
7 Griaustinis ir velnias Baltoskandijos kraštų tautosakoje: Lyginamoji pasakojamosios tautosakos studija, kn.: Jonas Balys. *Raštai*, t. 1, parengė Rita Repšienė, Vilnius, 1998, p. 106.